

Kurtinys (*Tetrao urogallus*)

Stebėjimo vietos charakteristika

Stebėjimo vieta- pirmiausiai visos žinomos kurtinių tuoktuvių teritorijos. Būtina apankyti ir visas potencialias tuoktuvių vietas - brandžius šviesius (be tankaus pomiškio apatiniame arde) pušynus, aukštapelkių salas bei jų pakraščius (apypelkio miškus), t. y. tipiškas rūšies veisimosi buveines, nes kurtiniai dažnai keičia tuokviečių (ypač nedidelių ir neseniai susiformavusių) vietas. Vien žinomų tuokviečių stebėjimai gali įnešti painiavos, jeigu liks neivertintos naujai susiformavusios tuokvietės, todėl turi būti tikrinami visi tinkami medynai, ypač apie egzistuojančias (egzistavusias) tuokvietės arba ten, kur buvo stebimi suaugę paukščiai. Nebūtina apžiūrėti tik žmonių gausiai lankomų ir nebrandžių medynų. Jeigu stebimos saugomos teritorijos yra didesnės nei 5000 ha, potencialios tuoktuvių vietos apžiūrimos tik apylinkėse, 1 km spinduliu nutolusiose apie paskutinius metais nustatytas kurtinių radvietes, t. y. tuokviečių ieškoma tik ten, kur buvo neseniai stebimi kurtiniai. Apskaitos vykdomos tuose pačiuose taškuose ir kitais metais, nebent potencialių vietų skaičius padidėtų dėl naujų duomenų apie pastebėtus kurtinius. Visos stebėjimui atrinktos teritorijos (įskaitant ir potencialias) pažymimos kartografinėje medžiagoje (1:10 000 mastelio planuose), jiems suteikiamas sutartinis pavadinimas arba kodas, kuris pateikiamas apskaitos duomenų formoje.

Stebimo objekto aprašymas ir stebimi parametrai

Kurtinys yra sėslus borealinio tipo miškų didelių masyvų paukštis, veisimosi metu pasirenkantis tik nuošalias, ramias vietas. Sutinkamas tik rytų ir pietų Lietuvos pušynuose, dažniausiai netoliese aukštapelkių. Labai prisirišęs prie nuolatinių veisimosi vietų - tuokviečių, kurios toje pačioje vietoje gali išlikti dešimtis ar net daugiau metų. Tuokvietė, kasmet išsilaikanti ne mažiau kaip 2 mėn., yra vietinės populiacijos ar jos dalies traukos centras^A tuo pačiu užtikrinantis ilgalaikį jos egzistavimą. Į tuokvietės patinai susirenka jau iš vakaro (nors dažnai išbūna ir visą šviesų paros metą), o patelės - ankstyvais rytais.

Stebimi parametrai

Įvertinama atskirose tuokvietėse esančių patinų gausa. Tačiau nebūtina stebėti pačių paukščių. Apskaitų metu užtenka registruoti tik jų veiklos pėdsakus, tiksliau - išmatas. Jos aiškiai skiriasi tarp abiejų lyčių paukščių. Patyrę stebėtojai gali netgi nurodyti ir apytikslų patinų amžių. Be to, pagal jų būklę (drėgnumą, spalvą, konsistenciją) galima nustatyti, kokio amžiaus jos yra. Dėl to įdėmiai apžiūrėjus kurtinių patinų išmatas galima gana tiksliai nustatyti, kiek patinų paskutinę naktį lankėsi tuokvietėje. Atskirais atvejais patinų gausą tuokvietėje galima nustatyti ir remiantis praskrendančių paukščių sukeliama garsais. Vienu iš dviejų būdų nustatytas maksimalus patinų skaičius tuokvietėje ir nurodo vietinės populiacijos dydį.

Vietos savybių išsaugojimo laipsnio įvertinimas

Vertinami tokie parametrai: miško ūkinė veikla veisimosi (tuokvietėje) ir maitinimosi (300 m apie tuokvietės) vietose, papildomi trikdymo veiksniai, plėšrūnų veiklos. Vietos savybių išsaugojimas ir pokyčiai vertinami balų sistema pagal toliau pateiktą lentelę.

Grėsmė	Įvertinimas	Išsamesnis pažeidimo fakto aprašymas
1. Kirtimai veisimosi vietoje rugsėjo—sausio mėn.	1—yra/0 — nėra	Nurodoma, jei registruojami tik pagrindiniai kirtimai (plyni ir atrankiniai, ne ugdomieji, šviesinimo ar sanitariniai)

2. Kirtimai, miško ruoša veisimosi vietoje vasario—rugpjūčio mėn.	1 - yra / 0 - nėra	Nurodoma, jei registruojami bet kokie kirtimai, pradedant ugdomaisiais
3. Kirtimai, miško ruoša maitinimosi vietose vasario—	1 - yra / 0 - nėra	Nurodoma, jei registruojami bet kokie kirtimai, pradedant ugdomaisiais
4. Plynuose kirtimuose nepaliekamos tinkamo amžiaus	1—yra/0 — nėra	Registruojama veisimosi ir maitinimosi vietose
5. Lankytojai veisimosi ir maitinimosi vietose	1—yra/0 — nėra	Registruojama, jeigu žmonės apsistoja ilgesniam laikui (stovyklauja) arba užtrunka ilgiau (pvz., grybauja)
6. Trikdymas dėl transporto priemonių	1—yra/0 — nėra	Nurodoma, jeigu veisimosi ar maitinimosi vietas kerta bet kokio dydžio keliukais, kuriais vasario—rugpjūčio mėn. važinėja transporto priemonės
7. Plėšrūnų galimas neigiamas poveikis	1 - yra / 0 - nėra	Nurodoma, jeigu veisimosi ar maitinimosi vietose daug plėšrūnų: šernų, lapių, kiaunių, mangutų (pagal pėdsakus ant sniego, išknisas)

Stebėjimų procedūra

Apskaita vykdoma pačioje tuokvietėje (ar pasirinktoje potencialioje teritorijoje), išsamiai apžiūrint kurtinių veiklos pėdsakus: išmatas, pėdas, plunksnas ir pan. Esminė informacija apie tuokvietės būklę, t. y. patinų skaičių, surenkama tik tiksliai nustatant, kuriuose medžiuose patinai tupi tuoktūvių metu. Vėliau pagal išmatų kiekį ir būklę sprendžiama apie patinų tuokvietėje skaičių. Taigi net ir žinant tikslią tuokvietės vietą, joje reikia užregistruoti visus kurtinių naudojamus medžius. Tai galima padaryti tik įdėmiai apžiūrint kiekvieną potencialiai tinkamą medį (ir po juo), t. y. stambias pušis su gana storomis šakomis, prie kurių galima patogiai priskristi. Kiekvienoje atrinktoje teritorijoje sugaistama labai nevienodai laiko. Tai priklauso nuo tuokvietės dydžio, buveinės tipo (tik pavieniai tinkami medžiai, ar visos medynas ir pan.). Vykdamas apskaitas reikia vengti bet kokio paukščių trikdymo. Stebėtojai turi elgtis tyliai, autotransporto priemonės palikti kiek įmanoma toliau nuo tuokvietės.

Ankstesniais metais taikytos patinų (ar jų balsų) registracijos tuokvietėse nerekomenduojame. Pirmiausia tai trikdo paukščius labai svarbiu jų sezoninio gyvenimo momentu. Be to, apskaitų trukmę ir sėkmę sunku planuoti, nes apskaitą gali nutraukti netikėtai pabaidytas jaunas patinas. Pavieniai patinai, ypač jauni, dažnai laikosi ir atokiau nuo pagrindinės tuokvietės „aikštės“, todėl gali likti nepastebėti. Atskirais atvejais patinų gausą tuokvietėje galima nustatyti ir remiantis perskrendančių paukščių sukeliama garsais, nes nuo žemės į medžius kylantys ar iš vieno medžio į kitą perskrendantys paukščiai girdimi iš gana toli. Šis metodas tinka tik iš anksto žinomų tuokviečių atveju, nes stebėtojai turi žinoti tuokvietės ribas ir užimti atitinkamas vietas prieš apskaitas. Be to, jį taikyti gali tik didelę patirtį turintys stebėtojai, nes gana sudėtinga, ypač gausesnėse tuokvietėse, nustatyti, ar buvo girdėti skirtingų paukščių, ar to paties perskridimai. Tai įvertinti gali tik patyręs tyrėjas, todėl labiau rekomenduojama patinų apskaita pagal išmatas. Bet kuriuo atveju reikia iš anksto nuspręsti, kurį metodą pasirinkti ir jį taikyti vėlesniais metais. Metodų keisti nerekomenduojama.

Apskaitos tose pačiose vietose vykdomos kovo trečiąją-balandžio pirmąją ir balandžio antrąją—trečiąją dekadomis, atsižvelgiant į pavasario pradžią ir eigą. Tuokvietės patinai lanko iki gegužės pradžios, tačiau nuo balandžio pabaigos jų skaičius jau neatspindi tikrosios populiacijos būklės, nes dalis paukščių jau palieka tuokvietę. Be to, kad nereikėtų naujų tuokviečių ieškoti per patį apskaitų įkarštį, patartina potencialių vietų paiešką vykdyti jau

vasario pabaigoje-kovo pradžioje. Tuo metu paukščiai laikosi netoliese busimų tuokviečių, o jų veiklos pėdsakai (išmatos, sparnų ir pėdų žymės) lengvai pastebimi ant sniego dangos. Ši informacija palengvins vėlesnę tuokviečių paiešką apskaitų metu.

Apskaitoms pagal išmatas tinkamas visas šviesus paros metas, tačiau tuokvietėse galima lankytis ne anksčiau kaip 4 vai. po saulės tekėjimo. Tai labai griežtas reikalavimas, nes ryto metu tuokvietėje apvaisinamos patelės. Taip pat apskaitos turi būti baigiamos ne vėliau kaip 16 vai., nes tuo metu patinai jau susirenka tuokvietėse. Tuo tarpu taikant patinų perskridimų registracijų metodą, stebėtojai turi būti užsiėmę savo pozicijas ne vėliau kaip 17 vai., tačiau rekomenduojama apskaitos taškuose būti jau 16 vai., kai pirmieji paukščiai jau pradeda kilti į medžius.

Duomenims rinkti reikalinga įranga ir priemonės:

- GPS imtuvas su atsarginiais elementais;
- išsamus vietovės žemėlapis (ne stambesnio nei 1:10 000 mastelio);
- diktofonas su atsarginiais elementais;
- užrašų knygutė (diktofono gedimo atvejui) ir bent dvi rašymo priemonės;
- transporto priemonė;
- laikrodis;
- atsarginis apavo komplektas;
- mobiliojo ryšio telefonas nenumatytiems atvejams.

Stebėjimų registracijos procedūra

Rūšies monitoringo duomenys įrašomi į perinčių paukščių rūšių monitoringo bendruosiuose reikalavimuose pateikiamą apskaitos duomenų formą. Atskirai pateikiama informacija apie atskiroje tuokvietėje stebėtus paukščius. Pradinis kurtinio monitoringo etapas apskaitų metais yra informacijos apie esamas ir potencialias tuokvietės surinkimas prieš veisimosi sezoną (žiema, anksti pavasarį) apklausiant miškininkus, medžiotojus, vietinius žmones ar tiesiog aplankant potencialias buveines ir ieškant rūšies veiklos pėdsakų. Tai savarankiškai stebėtojų renkama informacija, vėliau leidžianti sumažinti jų lauko darbų išlaidas. Šie duomenys į apskaitos duomenų formą nerašomi. Stulpelyje „Pastabos“ papildomai būtina nurodyti pastebėtas grėsmes, kurios nebuvo aptartos skyrelyje „Vietos savybių išsaugojimo laipsnio įvertinimas“,

taip pat svarbią informaciją tuokviečių paieškai (kvartalas, kuriame stebėti pavieniai paukščiai ar bet kokia kita informacija, padėsianti vėliau surasti tikslią tuokvietės vietą) ir pan. Taip pat nurodomos rastos naujos tuokvietės, kurių nebuvo individualiose monitoringo programose, tačiau kuriose turi būti vykdomos patinų apskaitos. Naujai rastas tuokvietės reikėtų pažymėti kartografinėje medžiagoje ir nustatyti jų koordinatas. Papildomai būtina nurodyti rastus žuvusius paukščius, kurie dažnai aptinkami tuokvietėse. Galiausiai pageidautina pateikti siūlymus dėl tuokviečių būklės pagerinimo (buveinių tvarkymo, kylančių grėsmių sumažinimo ir pan.). Šioje apskaitos duomenų formos grafoje reikėtų nurodyti ir rastų patinų išmatų pasiskirstymo ypatybes. Kartais galima pastebėti, kad vienas patinas tos pačios nakties metu tupi keliuose medžiuose. Tačiau tai nustatyti reikia nemažai patirties ir papildomų žinių. Šiuo klausimu apskaitas vykdančys stebėtojai turi būti mokomi atskirai.

Duomenų kokybės užtikrinimas

Apskaitų rezultatams didžiausią įtaką turi gausūs krituliai ir sniegas. Lietus sudrėkina paukščių išmatas, todėl tampa sunku nustatyti jų amžių. Kai išmatos papildomai drėkinamos, apskaitų negalima vykdyti ne tik lietingu oru, bet ir artimiausią dieną po jo. Tuo tarpu naujai iškritęs sniegas paslepia paukščių išmatas ir pėdsakus, todėl netikslinga ne tik vykdyti apskaitų, bet ir ieškoti tuokviečių. Registruojant patinus pagal perskridimų garsus, nerekomenduotinos apskaitos vėjuotu oru, nes ošiantys medžiai itin susilpnina girdimumo galimybes.

Stebėjimus gali vykdyti tik kvalifikuoti, pakankamai ornitologinių tyrimų patirties turintys stebėtojai arba specialiai tam išmokyti asmenys. Paukščių lyties ir amžiaus nustatymas pagal išmatas yra nesunkiai suvokiamas, tačiau tai turi išaiškinti specialistai. Tikslesniam patinų skaičiaus įvertinimui remiantis girdimais paukščių perskridimais reikia daug išsamesnių išaiškinimų ir mokymų, kurie turi būti organizuojami tik rūšies apskaitų programose dalyvaujantiems stebėtojams.